

ТУРБАН ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця Інституту психології імені Г.С. Костюка, м. Київ

РЕАБІЛІТАЦІЙНА ТА РЕІНТЕГРАЦІЙНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ, УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті аналізуються основи організації фахівцями соціальних служб реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями, які брали участь у бойових діях. Сформульовано визначення поняття «реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій». Охарактеризовано підходи до реабілітації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. Обґрунтовано спектр етико-психологічних умов дієвості реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями-учасниками бойових дій та проаналізовано механізми їх впровадження.

Ключові слова: *реабілітація, військовослужбовці-учасники бойових дій, організація комплексної реабілітації, система, етичні підходи, етичні принципи, форми і засоби реабілітації*

Постановка проблеми.

В сучасному світі серед надзвичайних ситуацій особливе місце займають соціальні катастрофи, до яких належать військові конфлікти, які супроводжуються веденням активних бойових дій. Внаслідок військових дій на Сході України в суспільстві з'явилася нова соціальна група – ветерани бойових дій локальних конфліктів. Травматичний досвід, отриманий під час бойових дій, негативно впливає на стан здоров'я військовослужбовців-учасників бойових дій. Первинний стрес, отриманий під час бойових дій, підсилюється вторинним, що виникає після повернення додому. Цей стан стає внутрішньою основою психологічної та соціальної дезадаптації комбатантів у суспільстві. Успішна соціальна адаптація у соціумі даної категорії військовослужбовців Збройних Сил України можлива лише через проведення комплексу реабілітаційних заходів. Важливу роль у цьому процесі покликані зіграти спеціалізовані соціальні служби та установи реабілітації, які мають забезпечити гідні умови для успішної комплексної реабілітації цієї категорії військових.

Сучасний стан проблеми дослідження.

Однак, незважаючи на збільшення вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених цій проблемі, все ще відчувається її недостатня

розробленість із позицій ідей соціальної психології та соціальної роботи, без використання яких повноцінна реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій буде малоєфективною. Травматичний досвід, отриманий під час бойових дій, негативно впливає на стан здоров'я військовослужбовців-учасників бойових дій. Зокрема, після повернення до мирного життя вони переживають нові стреси, пов'язані з соціальною адаптацією, нерозумінням близьких, труднощами в спілкуванні, професійному самовизначенні, самореалізації, створенням сім'ї тощо. Первинний стрес, отриманий під час бойових дій, підсилюється вторинним, що виникає після повернення додому. Цей стан стає внутрішньою основою психологічної та соціальної дезадаптації комбатантів у суспільстві.

За прогнозами психіатрів, в кращому випадку, у 20 % з учасників бойових дій в Україні в наступні роки буде діагностовано хронічний посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), якому вже дали назву «синдром АТО». З огляду на це, нині виникла нагальна потреба в реабілітаційній діяльності, а нові умови ведення бойових дій в умовах гібридної війни вимагають від фахівців соціальних служб швидко реагувати на запити військовослужбовців-учасників бойових дій щодо організації та проведення комплексної реабілітації.

В Україні створені та діють відповідні державні органи (Державна служба з питань інвалідів та ветеранів України до 10.09.2014, далі – Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції; з 1.01.2019р. буде – Міністерство у справах ветеранів), громадські організації (наприклад, Всеукраїнська організація інвалідів війни, Збройних сил та учасників бойових дій; Громадська спілка «Вища координаційна рада у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції»), об'єднання волонтерів (наприклад, Громадська спілка «Всеукраїнське об'єднання учасників бойових дій та волонтерів АТО»). Однак методичні засади роботи з військовослужбовцями-учасниками бойових дій, особливо їх етичні основи не розроблені й досі. Попри наявність в Україні нормативно-правових документів щодо здійснення реабілітації (Закони України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників АТО» (2015 р.), «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (2017 р.), «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (1991 р. (нова редакція 2017 р.); Накази Міністра оборони України «Про затвердження довгострокової програми медичної реабілітації військовослужбовців миротворчих контингентів Збройних Сил України»

(2004 р.); «Про затвердження інструкції про порядок санаторно-курортного забезпечення у Збройних Силах України» (2011 р.); Розпорядження Кабінету Міністрів «Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників АТО» (2015 р.)), жодних спеціальних норм щодо організації реабілітаційної діяльності з цією категорією військовослужбовців чинним законодавством не передбачено.

Загальні підходи до організації процесу реабілітації представлені у працях Л. Вакуленка, Т. Добровольської, І. Мисули, М. Фролова, С. Харченка, Л. Яковлевої та ін. Психологічні чинники впливу бойових дій на стан особового складу проаналізовані у дослідженнях українських науковців О. Блінова, О. Бойка, А. Бородія, В. Крайнюка, Є. Литвиновського, О. Макаревича, А. Романишина та ін. Правові аспекти у сфері реабілітації людей з інвалідністю були предметом дослідження В. Андрєєва, Я. Безуглої, Н. Болотіної, А. Єгорова, П. Пилипенка, Л. Шумної та ін. Різні аспекти реабілітаційної роботи з військовослужбовцями вивчають вітчизняні (В. Алещенко, О. Караман, В. Лесков, М. Маслова, Н. Олексюк, Н. Пономаренко, О. Савченко, В. Турбан, О. Хміляр та ін.) і зарубіжні дослідники (L. Calhoun (Л. Калхун), D. Hall (В. Холл), D. Kishbaugh (Д. Кишбог), R. Laufer (Р. Лауфер), R. Skurfield (Р. Скурфілд), С. Williams (С. Вільямс), J. Wilson (Дж. Вілсон) та ін.).

Організація реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями була об'єктом дослідження в дисертаційних роботах. Так, Н. Алаликіна вивчала ефективність психолого-акмеологічної реабілітації військовослужбовців; С. Беловодова досліджувала методи поведінкової психотерапії в медико-психологічній реабілітації військовослужбовців; В. Березовець аналізував соціально-психологічну реабілітацію ветеранів бойових дій; А. Бурлак вивчав можливості ігрових технологій як засобу соціокультурної реабілітації військовослужбовців; В. Горлинський досліджував систему соціально-моральної регуляції у Збройних Силах України; А. Денисов зосереджував увагу на соціальній реабілітації російських військовослужбовців-учасників військових конфліктів; В. Лесков проаналізував соціально-психологічні аспекти реабілітації військовослужбовців із районів військових конфліктів; В. Попов обґрунтував потенціал психологічної реабілітації військовослужбовців після екстремальних впливів; Є. Потапчук досліджував питання організації психологічної реабілітації у сім'ях військовослужбовців. Разом із тим, соціально-психологічні аспекти реабілітації військовослужбовців, які були учасниками бойових дій, вивчені недостатньо.

Останнім часом спостерігається інтенсивне впровадження нових методів і технологій діагностики, лікування, корекції та профілактики стресових впливів у процес комплексної реабілітації військовослужбовців, які були учасниками бойових дій. Однак, незважаючи на збільшення вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених цій проблемі, все ще відчувається її недостатня розробленість із позицій ідей етики в соціальній роботі, без використання яких повноцінна реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій буде малоефективною.

Метою дослідження стало вивчення етичних аспектів реабілітації та реінтеграції роботи з військовослужбовцями, учасниками бойових дій в центрах соціальних служб.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В науковій літературі не існує загальноприйнятого визначення поняття «реабілітація». Цей термін пов'язаний з такими дефініціями, як адаптація, реадаптація, переадаптація, дезадаптація, ресоціалізація, психологічна допомога й означає відновлення. Нині науковий термін «реабілітація» активно використовують у різних сферах – медицині, психіатрії, психології, педагогіці, соціології. Зокрема, у соціальному контексті реабілітація передбачає відновлення здоров'я людини, її соціального статусу, втраченого або зниженого через проблеми, що призвели до складної ситуації. У медичному розумінні реабілітація спрямована на відновлення фізичних і духовних сил людини, її професійних навичок. Тобто, у вузькому розумінні реабілітація означає відновлення здоров'я. У широкому розумінні реабілітацію визначаємо як окремий вид соціальної діяльності спеціально уповноважених органів держави, соціальних служб, об'єднань громадян та інших соціальних інститутів, яка безпосередньо спрямована на здійснення організаційних, економічних, правових, культурних, освітніх, лікувальних, оздоровчих та інших соціальних заходів щодо покращення фізичного та функціонального стану, працездатності й відновлення честі, гідності, прав і свобод певних категорій населення, порушених хворобами, травмами або фізичними, хімічними та іншими соціальними чинниками. Інституційно реабілітація здійснюється в різноманітних соціально-медичних закладах, а саме: кризових центрах, центрах ранньої соціальної реабілітації, центрах соціально-психологічної реабілітації; спеціалізованих реабілітаційних центрах; військових госпіталях, притулках, лікувальних і спеціалізованих закладах.

Основну увагу зосереджено на характеристиці комплексної реабілітації, оскільки вона є системою наукової та практичної діяльності, спрямованої на відновлення особистісного та соціального статусу суб'єкта

на основі комплексного впливу на особистість із залученням медичних, соціальних, психологічних, педагогічних, правових та інших засобів.

На основі узагальнення напрацювань українських військових психологів та педагогів С. Артеменка, Н. Зельницької, І. Качана, О. Ковальчука, В. Невмержицького, Р. Попелюшка, а також фахівців в галузі соціальної роботи та психології (О. Дідик, Т. Єжова, О. Кокун, С. Корольов, В. Крайнюк, В. Лесков, О. Макаревич, Н. Олексюк, В. Осьодло, І. Пеша) наукову дефініцію «реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій» нами визначено як цілісний комплекс медичних, фізичних, психологічних, соціальних, етичних заходів, спрямованих на відновлення у них здоров'я, психоемоційного стану, працездатності, покращення процесу соціалізації та адаптації до умов мирного життя [2; 4; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12].

Попри наявність в Україні низки нормативно-правових документів щодо здійснення реабілітації (закони України; укази Президента України; розпорядження і постанови Кабінету Міністрів; накази Міністерства оборони України; накази Міністерства юстиції України; нормативні акти місцевих органів виконавчої влади), чинне законодавство не в змозі забезпечити проведення належного рівня комплексної реабілітації військовослужбовців ЗСУ, що були задіяні у військових діях. Аналіз діяльності соціальних структур та установ (центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центри зайнятості, управління праці та соціального захисту населення, управління культури і туризму, управління освіти, управління молоді та спорту, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), кризові центри, центри ранньої соціальної реабілітації, центри соціально-психологічної реабілітації, спеціалізовані реабілітаційні центри, військові госпіталі, притулки, лікувальні й спеціалізовані заклади, громадські організації, об'єднання волонтерів та ін.), дало змогу встановити факт відсутності належних методичних засад роботи з такою категорією населення, як військовослужбовці-учасники бойових дій.

Реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій передбачає наявність чотирьох основних видів – психологічної, соціальної, медичної/фізичної, й етичної, які можуть поєднуватися між собою, утворюючи нові підвиди (соціально-психологічна, етико-психологічна, медико-психологічна, професійно-психологічна, тощо) в залежності від об'єкта реабілітації, його психоемоційного стану, факторів та умов, що впливають на проведення реабілітаційних заходів. Соціальну реабілітацію ми розглядаємо як систему заходів, спрямованих на відновлення

соціального статусу військовослужбовців, можливість стати повноцінним учасником соціального процесу. Схарактеризовано медичну/фізичну реабілітацію як систему медичних заходів, спрямованих на попередження зниження і втрати працездатності, відновлення порушених функцій, профілактику ускладнень і рецидивів захворювань військовослужбовців та їх раннє повернення до професійної діяльності. Етична реабілітація є комплексом заходів, спрямованих на переосмислення ситуації, формування позитивної самооцінки, мотивації досягнення, надання індивідуальної допомоги, розвиток моральних уявлень, вироблення адекватних навичок поведінки і спілкування, підвищення рівня саморегуляції.

На наш погляд, етична реабілітація це спектр підходів, які є ефективними під час організації реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій у системі соціальних служб. Головним системотвірним підходом визначено мультидисциплінарний, оскільки він дає змогу найбільш цілісно вирішувати комплекс медичних/фізичних, соціальних, психологічних, етичних проблем. Ефективність реабілітації безпосередньо залежить саме від складу та професіоналізму мультидисциплінарної команди фахівців (соціальних працівників, медиків, психологів, волонтерів, тощо), які її здійснюють. Мультидисциплінарний підхід максимально повно відповідає принципам «кейс-менеджменту» (кейс – випадок, проблемна ситуація, яка порушує стабільність у життєвому устрої людини і веде до погіршення її стану), тобто добре організованого процесу забезпечення всіх потреб людини доступом до відповідних послуг.

Науковий пошук й аналіз психологічної літератури (О. Горбань, О. Караман) дали підстави стверджувати, що для здійснення реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій фахівцями соціальних служб ефективною є системна діяльність. [3; 5].

Використання системного підходу володіє вагомим потенціалом під час організації й здійснення реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб. Цей підхід дає можливість трактувати реабілітацію як цілісну діяльність, що володіє певними функціональними ознаками та охоплює конкретно визначені компоненти.

Вибір даного підходу обумовлений тим, що він сприяє цілеспрямованому синтезу форм, методів і засобів реабілітації, відкриває нові можливості для методичної варіативності при організації реабілітаційного процесу з військовослужбовцями, що брали участь у бойових діях; передбачає цілеспрямованість при розробці технології комплексної реабілітації з чітко розробленим планом, процедурами, інструкціями й алгоритмом практичних дій.

Комплексний підхід передбачає налагодження взаємозв'язків у роботі між різними соціальними структурами, що займаються реабілітацією військовослужбовців-учасників бойових дій; органічне поєднання різних видів реабілітації; комплексне застосування різноманітних форм, методів і засобів у процесі проведення реабілітаційних заходів; співпрацю команди фахівців соціальних служб та структур, що допомагатимуть адаптуватися до умов мирного життя.

Дієвість реабілітаційної діяльності забезпечується специфічними (психологічними (оперативності; гнучкості; багатоступеневості; невідкладності; індивідуального підходу); медичними (максимального синергічного співробітництва; багаторівневого характеру саногенних заходів); соціальними (цілісності; гармонійності; динамічності; системно-синергетичний; нової моделі інвалідності); етичними (гуманізації; індивідуалізації; взаємодії фахівців мультидисциплінарної команди; забезпечення моральної підтримки; системності) принципами. Вибір цих принципів зумовлений сутністю, особливостями і змістом комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій та детермінує добір і використання організаційно-педагогічних умов, форм, методів і технологій, що сприяють позитивній динаміці реабілітованості.

Висновки.

Узагальнення результатів теоретичного аналізу досліджень вітчизняних і зарубіжних учених дало можливість розкрити загальні підходи до трактування основних дефініцій дослідження. Встановлено, що «реабілітація» пов'язана з такими категоріями, як адаптація, реадаптація, переадаптація, дезадаптація, ресоціалізація, психологічна допомога. Термін «реабілітація» активно використовують у різних сферах – медицині, психіатрії, психології, соціології, соціальній педагогіці. У соціальному контексті реабілітація передбачає відновлення здоров'я людини, її соціального статусу, втраченого або зниженого через проблеми, що призвели до складної ситуації. У медичному розумінні реабілітація спрямована на відновлення фізичних і духовних сил людини, її професійних навичок. У вузькому сенсі реабілітація означає відновлення здоров'я, а у широкому розумінні передбачає покращення фізичного та функціонального стану і працездатності, порушених хворобами, травмами або фізичними, хімічними та іншими соціальними чинниками. Реабілітація є системою наукової та практичної діяльності, спрямованої на відновлення особистісного та соціального статусу суб'єкта через комплексний вплив на особистість із залученням медичних, соціальних, психологічних, етичних, правових та інших засобів. Представлено реабілітацію військовослуж-

бовців-учасників бойових дій як цілісний комплекс медичних, фізичних, психологічних, етичних, соціальних заходів, спрямованих на відновлення їх здоров'я, психоемоційного стану, працездатності, покращення процесу соціалізації та адаптації до умов мирного життя. Встановлено, що реабілітація цієї категорії населення передбачає наявність чотирьох основних видів – психологічної, медичної/фізичної, соціальної та етичної, які можуть поєднуватися між собою, утворюючи нові підвиди в залежності від об'єкта реабілітації, його психоемоційного стану, факторів та умов, що впливають на проведення реабілітаційних заходів.

Проведений аналіз нормативно-правових документів щодо здійснення реабілітації в Україні дав змогу встановити, що чинне законодавство не в змозі забезпечити проведення належного рівня комплексної реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України, що були задіяні у військових діях. Встановлено, що для здійснення реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій у системі соціальних служб найефективнішими є мультидисциплінарний, системний та комплексний підходи. Головним системотвірним підходом визначено мультидисциплінарний, оскільки ефективність реабілітації безпосередньо залежить саме від складу та професіоналізму мультидисциплінарної команди фахівців, які її здійснюють.

Системотвірним чинником системи організації та здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій є етико-психологічні умови, до яких віднесено: здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій з виокремленням ключового виду та врахуванням «індивідуального випадку»; організація і здійснення реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій мультидисциплінарною командою фахівців; проведення ранньої діагностики психоемоційного стану військовослужбовців-учасників бойових дій (згідно розробленої комплексної програми); розробка індивідуальної програми реабілітаційних заходів для військовослужбовців-учасників бойових дій; соціально-психологічний супровід військовослужбовців-учасників бойових дій у постреабілітаційний період. Перша етико-психологічна умова базується на тому, що реабілітаційна робота має декілька складових – медичну/фізичну, психологічну, соціальну та етичну, які забезпечуватимуться комплексом реабілітаційних заходів; вона передбачає здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій з виокремленням ключового виду та врахуванням «індивідуального випадку». Друга організаційно-психологічна умова спрямована на організацію і здійснення реабілітації мультидисциплінарною командою фахівців – соціальним

працівником/соціальним педагогом, психологом (військовим психологом, психологом служб зайнятості), медичним працівником (кінезитерапевтом, лікарем-реабітологом), волонтерами. Третя організаційно-психологічна умова націлює на проведення ранньої діагностики психоемоційного стану військовослужбовців (згідно розробленої комплексної програми – методики підбиралися таким чином, щоб вони охоплювали всі зміни, які відбулися під час участі військовослужбовців у бойових діях). Четверта організаційно- психологічна умова передбачає комплексну діагностику й врахування поетапності загальних реабілітаційних заходів: первинної психопрофілактики; заходів медико-психологічної реабілітації в районі проведення бойових дій; медико-психологічної реабілітації в лікувально-профілактичних закладах, які здійснюють первинну, вторинну (спеціалізовану), третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу. П'ята організаційно-психологічна умова спрямована на організацію соціально-психологічного супроводу у постреабілітаційний період, що передбачає спостереження за військовослужбовцями, їх консультивання та надання додаткової психологічної допомоги після комплексної реабілітації й тут етичний аспект особливо треба враховувати – це може скласти *подальшу перспективу наших досліджень.*

Список використаних джерел:

1. Алалькіна Н. Н. Эффективность психолого-акмеологической реабилитации военнослужащих : Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Наталия Николаевна Алалькіна. М. : РГБ, 2003. 200 с.
2. Артеменко С. В. Проблеми соціально-правового захисту військовослужбовців у контексті реформування Збройних Сил України. Актуальні проблеми реформування Збройних Сил та інших військових формувань України. 2006. №1. С. 31–41.
3. Горбань О. М., Бахрушин В. Є. Основи теорії систем і системного аналізу : Навчальний посібник. Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2004. 204 с.
4. Зельницька Н. Д. Статус військовослужбовця ЗС України: проблеми, шляхи вирішення. Гуманітарний вісник Збройних Сил України. 2005. №1. С. 98–105.
5. Караман О. Системний підхід як методологія дослідження соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в Україні [Електронний ресурс]. Випуск 107_1. Режим доступу: https://www.google.com.ua/search?client=firefox-b-ab&dcr=0&ei=YXWIWtzaEKuPmwXq_omQDw&q=2.%09%
6. Качан І. І. До питання про соціальний захист військовослужбовців. Право військової сфери. 2005. № 6 С. 16–18.
7. Ковальчук О. П. Проектування уявлень про професійне майбутнє у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції засобами психологічного супроводу. Психологічні перспективи. Зб. наук. праць Волин. нац. ун-т. ім. Лесі Українки ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. 2015. Вип. 26. С. 157–167.
8. Коқун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О. Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
9. Лесков В. О., Грязнов І. О. Сутність і причини виникнення нервово-психічних розладів у військовослужбовців після проходження служби в умовах бойових дій. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України; за ред. С. Д.

Максименка. К., 2006. Т. VIII. Вип. 3. С. 91–97.

10. Невмержицький В. М. Особливості професійно-психологічного відбору військовослужбовців до діяльності в особливих умовах. Вісник Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2014. Вип. 2 (39). С. 269–273.
11. Осьодло В. І., Хміляр О. Ф. Психологічна допомога військовослужбовцям: досвід армію Ізраїлю. Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з між нар. участю. К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. С. 63–65.
12. Попелюшко Р. П. Особливості психологічної реабілітації учасників бойових дій засобами природничої рекреації. Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка. Київ, 2015. Т. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 13. С. 198–207.

Турбан В.В.

Реабілітаційна та реінтеграційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій в центрах соціальних служб: етичний аспект

В статті аналізуються основи організації спеціалістами соціальних служб реабілітаційної діяльності с воєннослужащими, которые принимали участие в боевых действиях. Сформулировано определение понятия «реабилитация воєннослужащих-участников боевых действий». Охарактеризованы подходы к реабилитации воєннослужащих, участвовавших в боевых действиях. Обоснованно спектр етико-психологических условий эффективности реабилитационной деятельности с воєннослужащими-участниками боевых действий и проанализированы механизмы их внедрения.

Ключевые слова: *реабилитация, воєннослужащие-участники боевых действий, организация комплексной реабилитации, система, этические подходы, этические принципы, формы и средства реабилитации*

Turban V.V.

Rehabilitation and reintegration of service members, participated in military operations, at social service centres: ethical aspects

The article analyzes the fundamentals of organization by social service specialists of rehabilitation for military personnel participated in military operations. The definition of “rehabilitation of service members-participants in military operations” is formulated. The approaches to such military personnel rehabilitation are described. The spectrum of ethical and psychological conditions of effective rehabilitation of service members-participants in military operations and the mechanisms of their implementation are substantiated.

Key words: *rehabilitation, service members-participants in military operations, complex rehabilitation organization, system, ethical approaches, ethical principles, forms and means of rehabilitation*